

A kolozsvári kolerajárványok a sajtó tükrében

<https://erdelyikronika.net/2018/05/27/a-kolozsvari-kolerajarvanyok-a-sajto-tukreben/>

Szerző: Gál Edina

A sajtó nagyon jól megragadta a kolerajárványok alakulását, a nép reakcióját a járványos időszakban, a közegészségügyi problémákat, a tévhiteteket illetve közvetlen felhívásokat is intézett a lakossághoz. Ebben a tekintetben különösen fontos szerep tulajdonítható a sajtónak, amely közvetítette a hatóságok határozatait. A sajtóban párbeszédet is olvashatunk, amely rávilágít az elmélet és a valóság közti különbségre. Más esetekben pedig éppen az információ elhallgatása gondolkodtatja el az olvasót, mint az 1848–49-es kolerajárvány esetében.

Az első nagy kolerajárvány Kolozsvárt 1831 decemberében sújtotta (509 megbetegedés, 92 halott). A következő nagy járvány 1848 őszén (77 halott) és 1849 nyarán (241 halott), a szabadságharcral párhuzamosan pusztított. Legveszedelmesebbnek 1873 nyarán mutatkozott (1081 megbetegedés, 537 halott). 1893-ban utoljára bukkant fel járványként Kolozsváron, de ez már jelentősen kevesebb áldozatot követelt (97 halott). Az első két járványról nem tudósított a sajtó. Az 1831-ben működő *Erdélyi híradó* még nem volt napilap, csak hetente kétszer jelent meg 1828 óta és vélhetően főleg a felsőbb körökben terjedt, ellentétben a későbbi napilapokkal (*Magyar polgár*, *Kolozsvári közlöny*, *Kolozsvár*, *Ellenzék*), amelyek szélesebb közönségnek örvendtek. Az újságokban megjelenő cikkek is erre utalnak.

Az 1848–1849-es kolerajárvány

A forradalom és szabadságharc idején az *Erdélyi Híradó* (ekkor már *Kolozsvári Híradó*) mellett rövid ideig a *Honvéd* és a *Szabadság* című újságok is működtek, ám mindegyik a hadi eseményekre koncentrált és a forradalom szellemében íródott. Elsősorban hadi jelentések, bujtogató cikkek, nemzetiségi különbségekből adódó konfliktusok történetei domináltak az újságokban. A *Kolozsvári híradó* megemlíti az oroszországi és a londoni kolerajárványt, ám az erdélyi helyzetről nem ír, még Kolozsvárról sem, ahol 1848-ban 77-en, 1849-ben pedig 241-en haltak meg a kolera miatt. A fertőzöttek számát nem ismerjük. A Karolina kórházban 1848-ban 36, 1849-ben pedig 54 kolerás beteget kezeltek, amely nagyon kis részét jelentette a fertőzötteknek. A többi beteg kezeléséről nincs információnk és arról sem, hogy berendeztek-e külön kolera osztályt a számukra. Az újság még elárulja, hogy a kolozsvári nőegylet nagy buzgalommal foglalkozott a kórházi kellékek beszerzésével, betegek ápolásával és a kórház

tisztántartásával, de nem tett említést a koleráról. A vásártartást sem korlátozták, ahogyan azt járványos időben szokták, több vásárról is közöltek beszámolót, többek közt a Kolozsváron tartott augusztus eleji vásárról is, amikor még javában terjedt a kolera a városban.

A városi tanács iratai szerint csak koporsókról és a szegények eltemetéséről hoztak rendeletet. Bár nem pontosítja, ez az intézkedés minden bizonnyal a kolerában elhunytakra vonatkozott, ugyanis ezt a dátumot megelőzően (1849. július 24.) pusztított maximális virulenciával a kolera a városban. Ellenben július 3-án a Belügyminisztérium a szifiliszesek kivizsgálása és orvoslása érdekében tett intézkedéseket. Feltételezhetően a katonák egészségügyi állapotára nézve a szifilisz problémáját sürgetőbbnek látták. Csak Marosvásárhelyen említik meg egy helyzetjelentés végén, hogy "városunk hangulata jelenleg meglehetősen nyugodt", majd "a choleraanak itt is mutatkoznak némi előjelei." A járványt vélhetően tudatosan titkolták, hogy ne fokozza a pánikot és ne gátolja a hadseregek mozgását. Annak ellenére, hogy 1849-ben jelentős számú áldozatról beszélhetünk, a járvány helyzete úgy tűnik mégis eltörpült a forradalom és szabadságharc eseményei mellett.

Az 1873-as kolerajárvány

Az 1873-as kolerajárványnak különös figyelmet szentelt a sajtó. A *Jónás lapja* már májusban és június elején is arra hívta fel a figyelmet, hogy a hivatalos tudósítások hallgatnak a kolerajárvány közeledéséről a megfélemlítés elkerülése érdekében. A *Kolozsvári Közlöny* naponta megjelentette táblázat formájában a kolerás betegek számának alakulását: újabb fertőzések, meggyógyultak, meghaltak, kezelés alatt állók. Emellett a *Magyar polgár* és a *Kelet* újságok is naponta közölték a Tanács és a Kolera bizottság határozatait, ismeretterjesztő rovatokat és különös figyelmet fordítottak a közegészségügyre, nyílt felhívásokat intéztek a város tisztítása érdekében és természetesen a reklámok is szerepet kaptak.

Óvintézkedések, fertőtlenítések, hivatalos jelentések

A kolerajárvány kitörése után egy sor rendkívüli intézkedést hozott a városi tanács és többek között felállította az ideiglenesen Kolera Bizottságot. Ezt azonban csak akkor tette meg, amikor a járvány már elérte a várost. Intézkedéseik kétségkívül hasznosak voltak és elősegítették a járvány visszaszorítását, ám a megelőzése érdekében nincs tudomásunk semmiféle óvintézkedésről.

A járvány felbukkanása (1873. június 18.) után, június 22-én hozták létre a Kolera Bizottságot, amely a járvány leállításáról gondoskodott. Elsősorban kialakítottak egy kolera osztályt a dologházban az Országos Karolina Kórház felügyelete alatt, betöltöttek 3 alorvosi posztot,

éjjelnappal a lakosság rendelkezésére bocsájtottak egy orvost és egy bérkocsit továbbá bárkinek adtak orvosságot hitelre. A bizottságnak 2000 forint állt a rendelkezésére a városi pénztárból. Ezt utólag kiegészítették. Az orvosi ellátást illetően július 19-én érkezett az első panasz, miszerint nincs elég koleraorvos, ugyanis a betegek sokszor órák hosszat kell várjanak a orvosra. Ez egyáltalán nem meglepő, ugyanis július 18-án csak egyetlen nap alatt 48 új fertőzést regisztráltak. A következő panasz augusztus 7-én érkezett, amely arról számolt be, hogy a betegek egy fél napot is kell várjanak az orvosi kezelésre. Augusztus első heteiben 20-30 új fertőzés volt naponta.

A vezetőség mindenki számára kötelezővé tette az árnyékszékek vasgálicos fertőtlenítését, a szegények számára pedig ingyenesen biztosították a vasgálicot, a mulasztását pedig 5-től 25 forintig terjedő pénzbírsággal büntették. Hamarosan azonban a vasgálic felemelkedő árára is érkezett panasz. A fertőtlenítés végrehajtása érdekében a rendőrség büntette az ellenszegülőket és a hatásosabb eredmény érdekében név szerint felsorolták az újságban a megbüntetetteket. A név szerinti felsorolás a megszegés érdekében történt, amely a pénzbírság mellett második büntetésként is felfogható. A *Keletből* tudjuk, hogy a rendőrség július másodikától büntetéseket osztott ki összesen 27 polgárnak a tisztátalanság és a fertőtlenítés elmulasztása miatt. A Kolera Bizottság buzgalma viszont kissé abbamaradt, mert előfordult, hogy a halottak több, mint egy napot is álltak leszegezetlen koporsókban.

A kolerajárvány alatt rendkívüli harangtörvényt vezettek be. A gyakori elhalálozások következtében a harangok folyamatosan kondultak, táplálva a nép rémületét. Július 25-én az újságban kérelmezik a harangozások beszüntetését. Csak a járvány megszűnése után, szeptemberben engedélyezték újra a halotti harangozást és a gyászzenét, illetve a táncvigadalmakat és előadásokat. Emellett az oktatást, felvételiket, illetve vásárokat is elhalasztották, mint például a mocsai augusztus 21-i országos vásárt.

A járvány demográfiai következményei több éven keresztül is érezhetőek voltak. A legsürgetőbb problémát azonban a vagyontalan árvák és özvegyek helyzete jelentette. 1873 szeptember végén a Belügyminisztérium rendeletet adott ki a kolerában elhunyt vagyontalan árvák és özvegyek összeírására, akik segélyre szorultak. Ennek érdekében december 18-án az árvaház vezetősége felkérte a lakosságot, hogy karácsonyra ne feledkezzenek meg az árvákról sem és aki teheti ajándékozzon az árvaháznak. Szászrégen városa 150 forintot adott az árvák gondozására. December 27-én sétahangversenyt és jótékonyági bált szerveztek, amelynek jövedelmét (195 forint 25 krajcár) az árvaháznak adták.

Közegészségügy, köztisztaság

A város tisztaságáról illetve tisztátalanságáról folyamatos felhívások jelentek meg az újságokban. Mivel a városnak ekkor még nem volt csatornája és vízvezeték hálózata sem, a szennyvizek az utcák menti árkokban folytak, amelyet nem túl gyakran takarítottak. Legnagyobb gond azokkal volt, amelyeknek nem volt kellő esése és a piszkos víz helyben állt. Az ivóvíz az egyik fő terjesztője volt a járványnak, főleg, hogy a Szamos mentén a talajból beszivárgó folyóvíz fertőző lehetett és szinte lehetetlen volt megállapítani, hogy melyik kút volt fertőzött. Voltak, akik a Szamos vizét vagy ritkább esetekben a Malom-árok vizét is használták. Továbbá az is gondot okozott, hogy az udvarokban a kutak túl közel álltak az árnyékszékhez.

Különösen szemetes volt a Malom-árok (akkor Kis-Szamosnak nevezték) és a Cigánypatak. Különböző helyekről jelentették a szeméthalmokat, tisztátalan utcákat (Óvár mellékutcai, Belmonostor utca) építkezési hulladékokat. Panaszt tettek a kövezetlen sáros utcákról és rossz élelmiszerek forgalmazásáról is. A gyűjtő emésztőgödrökre is felhívták a figyelmet, amelyek túl közel voltak a városhoz és befedetlenek voltak. Pozitív eredményeket is közöltek a köztisztaság és közegészség terén, mint például az áruk – főleg gyümölcsök, hús és kenyér – minőségének ellenőrzését, a törvényszék melletti börtönhelyiség kitisztítása illetve a Cigányárok kitakarítása, amely kissé megkésve, csak augusztus 19-én történt meg. A Cigánypatakról a városházának is nyújtottak be panaszt, miszerint a közvetlen közelében álló Párizs utcának már minden lakosa megbetegedett. A legsúlyosabb kihágás azonban el sem jutott a sajtóba: a kórházi boncteremből és a ragályos betegektől származó hulladékok az utcára és a Malomárokba kerültek. Ezek leállításáról csak augusztus 27-én döntött a városi tanács.

Tévhitek, babonák

A legváltozatosabb történetek vidékről érkeztek. A betegségekkel kapcsolatos babonaságoknak mondhatni hagyománya volt, ugyanis a pestisjárványok alkalmával kialakított hiedelmeket, szertartásokat átültették a kolerára. A nép jobban bízott a ráolvasásokban és babonákban, mint az orvosokban, sőt az utóbbiakat ellenségnek tekintették, akik el akarják őket pusztítani, ezért maguk próbálták orvosolni a helyzetet. A városi újságban a babonaságokat ironikus hangvétellel közölték, érzékeltetve a vidék tudatlanságát és hiszékenységét: Bogdán István boltjában kapható volt és kérésre kiszállítottak kolera elleni védőinget, amelynek különösen vidéken volt nagy keletje. Ez a reklámcikk jó példa a nép tudatlanságának kihasználására. Az újságban sok hasznos információ mellett ott sorakoztak a kolera elleni receptek, orvosságok, amelyeknek csak kis szerencséivel lehetett gyógyító hatásuk. A kolera ing azonban különösen jó üzlet volt, ugyanis az ingnek, azaz a ruházatnak a néphiedelemben régi hagyománya volt. A

megszemélyesített pestist (majd a kolerát) szimbolikusan megetették és új ruhába öltöztették (ingbe), annak érdekében, hogy elkerülje a falut. Különböző változatait jegyezték le az ing varrásának lépéseitől az ing rituális átadásáig a falu szélén, amely nem más, mint egy szimbolikus megelőlegezett megajándékozás.

Az újságban is olvasható néhány vidéki szertartás és néphiedelem gyakorlatba ültetése. Kozárvár (Cuzidoara, Kolozs megye) községben még ennél is kreatívabbak voltak. Nyerskenderből fontak három madárijesztőt és a falu bejárataihoz állították, hogy ha jön a kolera, ijessze el. A nyakába egy harisnyát akasztottak, bele málékenyeret és egy csupor főzeléket tettek, hogyha mégis be akarna jönni a faluba, akkor ne legyen éhes. Egy Bihar megyei román faluban, ahol nem volt orvos és 80 beteg közül 26 már meghalt, 7 szűz lánnyal fonattak egy pázsmafonalat és aki azon átugrott, nem kapta el a kolerát. Feketetón pedig egy kútgödrot ástak és állva temettek bele egy koleraáldozatot a védelem érdekében. Sztropkó (Stropkov, Szlovákia) mezővárosban az ortodox zsidók minden asszony haját levágták, elvették hajékeiket, parókáikat s ezekkel feldíszítettek egy kecskét, amelyet fel-alá járatnak a városban.

A székelyföldi hiedelmek szerint a kútát úgy kell fertőtleníteni, hogy újhold péntekén napfelkelte előtt a kút szélére kell hinteni egy kis lopott szenteltvizet. Egy székely asszony szerint a pálinka a legjobb gyógyszer a kolerára. Lozsád községben (Jeledinți, Hunyad megye) kiásták egy koleras holttestét, rongyokat mártogattak a bomló hullába és azzal kenték be a betegek száját. A betegek természetesen mind meghaltak és az illetőt bebörtönözték. Különös módon ez nem elszigetelt eset volt és több példa is van rá. A néphiedelemben úgy vélték, hogy a pestist és a kolerajárványt a visszajáró lelkek („strigoi”) hozzák, ezért a kísértetnek vélt személy vagy személyek testeit exhumálták és különböző szertartásokat végeztek velük. Ezért nem meglepő, hogy az illető személyek értetlenül álltak a hatóságok felelősségre vonása előtt, mert minden bizonnyal meg voltak győződve tetteik jótékony céljáról, mit sem sejtve, hogy gyakorlatilag ezzel fokozták a járvány terjedését.

A kolera újabb alkalmat kínált a kiélezett etnikai konfliktusok megnyilvánulására. Ezek a történetek a magyar újságokban csak erősítették az etnikai sztereotípiákat a románok babonáságairól és a lozsádi cikk is azt sugallja, hogy a román közösségek köréből elvártak hasonló eseteket a nép tudatlanságára hivatkozva, míg a magyar közösségeket alaptól műveltebbnek tekintették. A románok szemszögéből sem maradtak el a magyarelles megnyilvánulások, különösen a hatósági személyek, vezetők, gazdag földesurak, orvosok iránt, akik rendszerint magyarok voltak.

A *Gura satului* román élclap tele van etnikai töltetű gúnyszövegekkel. A „Kolera cseppek” cikksorozatban Arad külvárosából közöl egy történetet. Egy koleras beteg meghalt, amíg az

orvos megérkezett a házhoz. Hogy az illető halálát megerősítse, az orvos egy bottal nyitotta ki a halott szemét. Az orvost a sértett családtagok feljelentették és vizsgálat alá helyezték, ám a történet bebizonyítja, hogy a kolera valóban ragályos, mivel az orvosok is félnek tőle. A kolera ragályossága nem volt teljesen egyértelmű és helyenként tudatosan tagadták, hogy ne fokozzák a pánikot. Szintén a *Gura satului* élclapban a kolerát ábrázoló karikatúrához csatolt szövegben az áll, hogy Magyarországon kívül nincs élet, ha pedig van, az nem olyan édes. A metszet úriembert, parasztot és síró árva gyereket is ábrázol.

Az 1893-as járvány már kevésbé volt virulens, ám a puszta megjelenése azt bizonyította, hogy a közegészségügyi állapot és a köztisztaság még messze állt a biztonságostól. A sajtóból gyűjtött adatok alapján 97 halálesetet számolhattunk össze, ami azt jelenti, hogy a fertőzöttek száma legkevesebb ennek duplája volt. A város majdnem 33 ezer fős lakosságához viszonyítva, ez arányaiban nagyon kicsi, szinte az egy százalékot sem éri el. Ennek ellenére a sajtó a kelleténél is tapintatosabb volt és savós béllob járványról beszélt, míg az egész ország a kolerától rettegett.

A közegészségügy terén a legsürgetőbb probléma a vezetékes ivóvízhálózat és a csatornázás volt. Az előbbi már nagyon közel állt a megvalósuláshoz, a terveket jóváhagyták, már voltak is vezetékes közkutak a városban, de a munkálatok rendkívül lassan haladtak. A csatornázás viszont szinte a régi volt.

Óvintézkedések, fertőtlenítések, hivatalos jelentések

Július végétől jelentkeztek az első „gyanús megbetegedések” Kolozsváron. Eleinte folyamatosan savós béllob járványról írt az újság, de egy bizonyos idő után már koleráról írtak a lapok. A betegek számának naponkénti alakulását csak augusztus 23-tól tudósították napi rendszerességgel, amikor a járvány már veszített intenzitásából és a végére járt. Augusztus 27-én összegzésként megemlítették, hogy július 21-től összesen 72 áldozatot számláltak. Ez azt jelenti, hogy a megbetegedések nagy részét nem tették közzé a sajtóban.

A járvány ideje alatt több rendkívüli intézkedést is hoztak. Vörös papírra nyomtatott figyelmeztetést tűztek arra a házra, ahol előfordult megbetegedés. Csak azokat a betegeket vitték kórházba, akiknek otthon nem biztosíthattak külön szobát a kezelésére. Minden megbetegedést kötelező volt bejelenteni és ennek elmulasztása 300 forint pénzbírságot vont maga után. Megtiltották a Szamos vizének ivását és a vendéglősöknek, kocsmárosoknak megszabták, hogy kizárólag vezetékes vizet használjanak. Még az iskolakezdést is elhalasztották október 1-re.

Közegészségügy, köztisztaság

Számos rovat szólt a vízvezetékek kiterjesztéséről, feljavításáról és újabb kutak felállításáról (a Trencsin téren, a Főtér észak-nyugati sarkán, a Hídelvén, a Kül-monostor utcában), amelyet teljes gőzerővel végeztek. Ekkor már a lakosság nagy része tisztában volt azzal, hogy a kolera járványos megjelenése a korszerűtlen infrastruktúra, az elmulasztott köztisztaság, a közegészségügyi törvények hiányos végrehajtásának eredménye. Egyértelműen érezhető a cikkek hangvételéből, hogy ez a kolera immár szégyent jelentett a város számára, és nem a kiszolgáltatott helyzetből fakadó szerencsétlenségként fogták fel.

A kutak biztonságát azonban veszély fenyegette. A Malom-árokban órákon keresztül elfogyott a víz. Amint kiderült, ennek oka az volt, hogy az erdőigazgatóság kiadta a faúsztatást egy vállalkozónak, aki elterelte a Malom-árok vizét a Fásberekbe (ma a Sétatér része), megspórolva ezáltal a napszámosok bérét. A Fásberekben voltak a városi vízvezetékek gyűjtőkútjai, amelyek több, mint egy héten át vízben álltak. Ez beszivároghatott a vezetékbe és megfertőzhetette az ivóvizet is.

Az erdőigazgató nem volt hajlandó a faúsztatást leállítani anyagi érdekei miatt, de végül a járványbizottság üléséről közölték a határozatot, hogy a gyűjtőkutak körüli pocsolókat 24 órán belül le kell csapolni. Ez azért történhetett meg, mert a Fásberek, ahol a vízgyűjtő kutak álltak, a kincstárnak volt bérbe adva, aki szabadon rendelkezhetett a terület felett. A faúsztatási művelet tehát veszélybe sodorta az egész város ivóvizének tisztaságát, amely ellen a város nem tudott rögtön intézkedni a rendkívüli helyzetnek megfelelően, hanem több hivatalnokkal is egyeztetnie kellett a bérbe adott terület miatt. A sajtó szerint a kutak épségben maradását és működését a terület elöntése nem veszélyeztette, de a víz állítólag „inficiálva” volt az átszivárgásoknak köszönhetően. Kérdéses, hogy ténylegesen milyen mértékben volt megfertőzve a vízvezeték-hálózat, mert ahhoz képest, hogy az egész város kötelező módon ezt itta, arányaiban kevesen betegedtek meg.

Ismerve az egészséges táplálkozás fontosságát a kolera idején, az ideiglenes segélyező bizottság adományokból népkonyhát létesített, ahol főtt ételt szolgáltak a munkaképtelenek és vagyontalanok számára. Már az első nap 80 embernek adtak meleg ételt. Javaslatot tettek arra is, hogy a szegények számára is biztosítsanak olcsón hozzáférhető ételt.

Tévhit, babonák

A hiedelmek húsz év után is továbbéltek. A sajtó már nem számolt be olyan sok változatos babonáról, mint húsz évvel korábban, ám többször hangsúlyozza a nép bizalmatlanságát a

hatóságokkal és az orvosokkal szemben. Több alkalommal is felhívta a figyelmet arra, hogy tudatni kell a néppel, hogy az orvosok nem az ellenségeik és a papokat is felkérték ennek népszerűsítésére. Egy nőt Kolozsváron erőszakkal kellett a kórházba vigyenek. Az etnikai különbségeket és a románok tudatlanságát továbbra is ecsetelte a sajtó.

Az egyik cikk szerint a szilágysági Farkasmező (Lupoia, Szilágy megye) faluban két zsidó szállt meg, akiről az a tévhit terjedt el, hogy koleraorvosok, mire néhány asszony tarisznyával az erdőbe menekült, hogy ne találják meg őket. A férfiak pedig kapával és kaszával kergették ki őket a faluból. Apahidán pedig azért vertek meg egy zsidót a kocsmában, mert azt hitték, hogy koleraorvosságot árul. Ezek az esetek illusztrálják a románság bizalmatlanságát a hatóságokkal, az orvosokkal és az orvostudománnyal szemben. Meglepő módon mindkét történetben felbukkan a zsidó kereskedő, aki pórul jár, mert összetévesztik. Talán kétségbe vonható a történetek hitelessége, ám üzenetük félreértelmezhetetlen.

Összegzés

A sajtó már akkor hatékonyan manipulálta a népet, ám ahol a legnagyobb szükség lett volna rá, oda el sem jutott, vagy nem lett volna ki elolvassa. A hiszékenyebbek kolerainggel és bájitalokkal találkozhattak a lapokban. Az etnikai előítéletek és a kolera összekapcsolása sem volt ritka, a sajtó minden bizonnyal tudatosan is manipulálta a híreket a kívánt vélemény elérése érdekében. A sajtó tehát szelektív volt, de ez köztudott tény. 1848–49-ben a kolera témakörét például teljességgel kizárták a lapokból. 1893-ban is szűkszavúbb volt a kelleténél az 1873-as pontos és alapos helyzetjelentéseivel ellentétben. Ez ma a kutatók számára pótolhatatlan érték, ám a korabeli városlakó közérzetét és hangulatát kétségkívül lerombolhatta, amikor naponta 20–30, vagy akár 50 újabb megbetegedésről és 15–20 elhalálózásról kellett olvasnia.

A városfejlődés és modernizáció tekintetében paradox módon fontos szerepe volt a kolerának, nem csak Kolozsváron, hanem világszerte. Ennek népszerűsítésében fontos szerep tulajdonítható a napilapoknak, ahol folyamatosan felhívták a figyelmet a tisztasági problémákra, de a pozitívumokról sem feledkeznek meg. A hétköznapi problémák között megjelent a személtelhordás, az utcák és terek lekövezésének és tisztántartásának, valamint a pöcegödrök kiürítésének és a törvények végrehajtásának problémája. Ekkoriban még a fertőtlenítés is újdonságnak számított.

Az 1873-as közegészségügyi állapotot ismerve, egyáltalán nem meglepő, hogy a kolera olyan méreteket öltött a városban. Figyelembe véve, hogy a Malom-árokba eresztették a kórházi hulladékot, a mellette lakók pedig még az ürskéik tartalmát is, ez éppen elegendő volt ahhoz,

hogy a talajból a kutakba szivárognak a kórokozók és a helyzet ellenőrizhetlenné váljon. A város bár hatékonyan fellépett a járvány ellen, azelőtt semmiféle preventív intézkedést sem tett.

Húsz évvel később, 1893-ban viszont már tisztán kiolvasható, hogy valóságos szégyenként fogták fel a kolerajárvány újabb kitörését, felismerve mulasztásaik mértékét. A kezdetleges vízvezetékek jelenléte azonban azt bizonyítja, hogy bár a víz tisztasága veszélyeztetve volt, a szabályozott ivóvíznek köszönhetően a járvány ekkor már jelentősen kisebb méreteket öltött.